

Cis van Vuure,

Retracing the aurochs. History, morphology and ecology of an extinct wild ox,
Sofia – Moscow 2005, s. 431, Pensoft Publishers, ISBN 954-642-235-5

Cis van Vuure,

Śladami turów. Historia, morfologia i ekologia wymarłego dzikiego bydła,
Sofia – Moskwa 2005, s. 431, Wydawnictwo Pensoft, ISBN 954-642-235-5,
wydanie angielskie

W 2005 r. ukazała się monografia poświęcona historii wymarłych turów (*Bos primigenius*).

Autorem tej rozprawy jest holenderski badacz Cis van Vuure. Praca powstała dzięki wsparciu Uniwersytetu w Wageningen (Holandia) i Ministerstwa Flamandzkiej Społeczności w Brukseli.

Omawiana książka składa się ze wstępu, jedenastu rozdziałów wraz z podrozdziałami (każdy rozdział posiada podsumowanie), zakończenia, indeksu, bibliografii. W pierwszych dwóch rozdziałach autor wprowadza nas w krąg swoich zainteresowań, opisuje źródła, z których skorzystał przygotowując rozprawę o turach, jakże trudną z racji tego, iż tury to dzisiaj gatunek wymarły. W trzecim rozdziale pt. „Systematyka i ewolucja” autor wyjaśnia nazwę, ewolucję oraz przeprowadza systematyzację gatunku. Kolejne dwa rozdziały opisują miejsca występowania turów w północnej Afryce, Azji i Europie: Włoszech, Wielkiej Brytanii, Holandii, Belgii, Francji, Danii, Niemczech, Szwecji, na Węgrzech, w Rosji i oczywiście w Polsce. Polskim turom autor poświęcił najwięcej miejsca. Opisał historię tura oraz przedstawił obszar jego występowania w naszym kraju. Szósty rozdział poświęcił opisaniu etymologii i symboliki turów. Autor porównał tury z innymi gatunkami z tej samej rodziny. Kolejny rozdział poświęcony jest wyłącznie

opisaniu turów. W tym rozdziale znajdziemy porównanie tura w plejstocenie i holocenie. Dokładnie opisano ich rozmiar, rogi, kolor futra oraz inne cechy fizyczne. Ósmy rozdział opisuje skutki udomowienia tych zwierząt. W dziewiątym rozdziale pt. „Ekologia turów i inne dzikie bydło” autor zrekonstruował środowisko życia turów, ich pokarm, wzbogacając omawiany materiał o liczne tabele i fotografie dzikiego bydła na całym świecie.

Rozdział dziesiąty poświęcony jest eksperymentowi odtworzenia tura. Opisuje on powstanie bydła Heck (wyhodowanego przez niemieckich braci Heck). Niestety bydło Heck okazało się być słabą imitacją turów, wyhodowaną w dziwny, niekompetentny sposób. Ostatni rozdział to przede wszystkim podsumowania i konkluzje. Jak widać, monografia jest bardzo rozbudowana i porusza różne aspekty związane nie tylko z turami, ale także z dzikim bydłem.

„**Tur jest nieustraszony i wielko-rogi**”, według IX-wiecznego anglosaksońskiego wiersza run z północnych Niemiec.

Starogermańskie legendy, wiersze run, rekonstrukcje języka, archeologiczne znaleziska, średniowieczne opisy, analizy genetyczne i opisanie współczesnego bydła tworzą źródła dla pełnego obrazu turów (*Bos primigenius*). To wszystko znajdziemy w omawianej pracy. W książce *Retracing the aurochs*, dla specjalistów jak i laików, Cis van Vuure ukazuje różne teorie dotyczące tego ssaka.

Ten imponujący ssak żył na dużych obszarach Azji, Europy i północnej Afryki przez ostatnie półtora miliona lat. Tur pochodził z Indii i Pakistanu, rozprzestrzenił się w Europie i północnej Afryce podczas plejstocenu i holocenu. Żył wzdłuż rzeki Nil, a nawet dotarł do Chin. Zwierzę to z powodu swego wyglądu i natury pozostawiło głębokie wrażenie na ludziach. Dwadzieścia tysięcy lat temu pierwotni myśliwi utrwalili dla potomnych ten imponujący gatunek woła na rysunkach w jaskiniach w Lascaux i Altamirze. Młodsze rysunki turów występują w centralnej Syberii, Egipcie faraonów i Mezopotamii. W Europie wyginiecie turów było spowodowane polowaniami i wypieraniem go z południowego zachodu na północny wschód. Ostatnia populacja żyła w królewskim lesie centralnej Polski, blisko wsi Jaktorów. Ostatni okaz, samica, padła w 1627 r.

Byk tura miał imponujący wygląd. Jego wysokość w grzbiecie wynosiła 160–180 cm. Samiec miał duże brudnobiałe rogi z ciemnym zakończeniem (z kolorami porównywalnymi z tymi u hiszpańskich byków używanych do walki). Rogi mogły osiągnąć długość ponad jednego metra. Dzięki rysunkom jaskiniowym, średniowiecznym obrazom, piśmiennictwie i genetyce (współczesne bydło) można było zrekonstruować kolor futra turów. Byk miał futro

od czarnobrazowego do czarnego, z jaśniejszym pasem grzbietowym, mniejsze krowy i młode cielęta (ok. 150 cm) miały futro czerwonawobrazowe.

Człowiek oswajał tury podczas stopniowego procesu od około siedmiu tysięcy lat p.n.e., równoległe do owcy i kozy. Powstało nie tylko wiele ras bydła, ale doszło też do dychotomii wśród tych zwierząt. Podczas tego procesu występująca na początku duża różnica pomiędzy bykiem i krową (dymorfizm seksualny) zmniejszyła się, wysokość w grzbiecie zmalała, produkcja mleka wzrosła i pojawiły się rozmaite kolory i kształty rogów.

W ich naturalnym środowisku, wiosną i latem tury jadły głównie trawy, jesienią żołądzie, a zimą gałęzie i prawdopodobnie korę drzew. W zalesionym krajobrazie tury przede wszystkim szukały jedzenia w rozległych lasach wilgotnych i bagnach wzdłuż rzek, jezior i brzegów. Poprzednia nazwa turów („morstapa” – w anglosaksońskim odpowiednik „chodzący po bagnach”) wskazuje na ten sposób życia. Gęstość występowania turów prawdopodobnie była bardzo różna, w zależności od rozległości lasu. Same tury, jak inni roślinożercy, miały mały wpływ na strukturę lasu i otwartego krajobrazu. Ten wniosek został wyciągnięty na podstawie przeprowadzonych badań i opracowanych źródeł z różnych dziedzin.

Pomimo dużej wielkości tura, drapieżniki takie jak wilk i lew potrafiły upolować to zwierzę. Szczególnie młode i chore zwierzęta padały ich ofiarą. Według staropolskich źródeł w pełni dorosłe byki, wykorzystując swoje kopyta i potężne rogi, mogły zabić. Ryś, niedźwiedź i lis polowały zazwyczaj na młode cielęta.

Dużą uwagę autor poświęcił pochodzeniu, opisowi i ocenie tak zwanego odtworzonego tura – bydło Heck, użytego w kilku miejscach dla celów edukacyjnych oraz do ochrony przyrody. Dopiero teraz bydło Heck może być właściwie porównane z oryginalnym prototypem turów.

Temat tura z powodu skąpych informacji i kwestionowanych interpretacji był przedmiotem licznych dyskusji i mistyfikacji. Pomimo rosnącej ilości indywidualnych naukowych studiów, żadne wyczerpujące ogólne opracowanie na ten temat wcześniej nie powstało. Po piętnastu latach badań na Uniwersytecie w Wageningen (Holandia), autor zgromadził istniejące informacje, jak również liczne nowe albo wcześniej niepublikowane dane z dziedziny archeozoologii, historii, filologii, ekologii i paleoekologii, by zbudować kompletny obraz wyglądu fizycznego, sposobu życia i środowiska turów. Dyskusja nad ekologią turów dotyczy przypuszczalnego wpływu, jaki te duże, żywiące się roślinami zwierzęta miały na strukturę lasu, jak również na wygląd naturalnych krajobrazów, które zamieszkiwały. Autor zestawiał istniejące i nowe zaskakujące dane z różnych dziedzin nauki, by wyjaśnić ten

problem. Książka ta jest adresowana do specjalistów nauki o ssakach (zainteresowanych archeologią, ekologią, morfologią i historią ssaków), paleoekologią (z powodu debaty o wpływie roślinożerców na poprzedni krajobraz naturalny), ekologią lasu i europejską konserwacją przyrody, do hodowców bydła i innych miłośników tych zwierząt. W swojej bogato zilustrowanej książce Cis van Vuure daje obraz turów, jaki nigdy nie został wcześniej opisany. Maluje on obraz tego intrygującego ssaka tak kompletnie, jak to możliwe, i właśnie dlatego ta łącząca wiele dziedzin praca jest bardzo cenna dla badaczy.

Marta Piszczatowska